

Wat zo'n *kerk* met je doet

Bert Kuipers

Narratio

Inhoud

Woord vooraf	5
Inleiding	7
1. Verwondering	11
2. Taal	17
3. Rituelen	23
4. God in de stad	31
5. Muziek en liturgie	37
6. Avondmaal	43
7. Kinderen	49
8. Pastoraat	55
9. Verzoening	61
10. Kanunniken	69
11. Stichting	73
12. Bombardement	79
13. Wederopbouw	85
14. Glas-in-loodramen	91
15. Dresden	97
16. Missionair-diaconaal	103
17. Moskee	109
18. Roze	115
19. Samen kerk	121
20. Citykerken Nederland	127
21. Cartoons	133

ISBN 978 90 5263 4500
NUR 707

© 2018 uitgeverij NARRATIO,
Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88
e-mail: bestellijn@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op Internet:
www.narratio.nl

Behalve voor persoonlijk gebruik en gebruik in het kerkelijk werk in de plaatselijke gemeente of parochie, voorzien van de juiste bronvermelding, mag niets uit deze uitgave verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie of op welke andere wijze dan ook, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ook verkrijgbaar via www.kerkboek.nl.

Woord vooraf

De Laurenskerk midden in het centrum van Rotterdam: iconische stadskerk, gebouwd in de vijftiende eeuw, verwoest tijdens het bombardement van de stad in mei 1940 en vanaf 1952 herbouwd.

Wat doet zo'n kerk met ons en wat doen wij met die kerk?

Over dit thema heeft Bert Kuipers, Laurenspastor tot 26 juni 2018, een aantal opstellen geschreven. Opstellen over wat hij de afgelopen 22 jaar heeft kunnen doen met de mogelijkheden die dit monumentale gebouw hem en ons biedt.

Uiteraard vanuit het perspectief van het Laurenspastoraat, de kerkelijke gemeente die één van de gebruikers is van dit gebouw, maar ook vanuit het bredere perspectief met de vraag wat deze kerk kan betekenen voor de stad en haar bewoners.

Het boek is een weerslag van de visie die Bert Kuipers in de loop der jaren heeft ontwikkeld op die permanente wisselwerking tussen kerk en samenleving en op de rol die een monumentaal kerkgebouw daarin kan spelen.

De Laurenskerk is er voor alle Rotterdammers en biedt een breed scala aan gebruiksmogelijkheden. Bert Kuipers heeft voortgebouwd op hetgeen zijn voorgangers in gang hebben gezet. Zijn opvolger zal ongetwijfeld verder bouwen en nieuwe mogelijkheden ontdekken.

Juli 2018

Cor van den Hoek,

Voorzitter kerkenraad Laurenspastoraat

Inleiding

Bijna tweeëntwintig jaar heb ik gewerkt in een oude gotische stadskerk. Nou ja, oud... eigenlijk dateert de kerk van 1986, toen was de herbouw gereed, na de verwoesting in 1940. Het gaat dus over de Laurenskerk van Rotterdam. De opzet van de bouw was ergens in de vijftiende eeuw. De verwoesting en herbouw hebben de kerk een bijzondere plek gegeven, waar dit boek over vertelt.

Wat doet het met een mens om zo lang en intensief in zo'n gebouw te mogen werken? Een gebouw met zo'n staat van dienst. Het werken in die kerk is een stuk van mijn wezen is geworden, en dat geldt niet alleen voor mij, maar voor heel wat mensen die er hun brood verdienen of er als vrijwilliger veel rondlopen. Het gebouw vormt je leven. Aan de andere kant vormen al die mensen die in de kerk werkzaam zijn het gebouw.

Monumentale kerken gaan ondanks alles een eeuwigheid mee. Ze hebben de stad om zich heen zien veranderen, ze hebben de mensen die binnenkomen zien veranderen. Ze zijn hier en daar wat aangepast aan dat veranderende leven, maar ze behielden hun stoere onverzettelikheden.

Daarbij komt: gaandeweg zijn we gaan inzien dat zo'n kerk iconische waarde heeft, vaak symbool is van de stad. Kerken zijn vaak mentaal eigendom van een groot deel van de bevolking van de stad waarin ze staan.

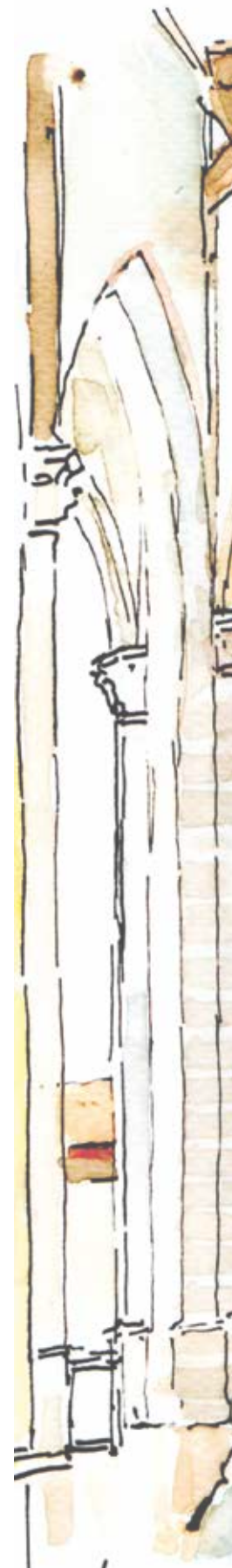
Dit boek bevat een twintigtal opstellen over ervaringen in zo'n monument. Het is geschreven na tweeëntwintig jaar werken als Laurensparochie, verbonden aan de Grote of Sint Laurenskerk van Rotterdam. Mijn ervaringen, de vragen en de uitdagingen die de ervaringen opleveren wil ik graag delen met de lezer.

Het verhaal lijkt hier en daar wat op een eerder boek van mijn hand, Citykerken werken zo.¹ Maar inmiddels is er al weer veel veranderd. Bovendien leek het me aan het eind van mijn loopbaan als Laurenspastor zinnig om alles nog eens op een rij te zetten: vragen, oplossingen, uitdagingen, projecten, en vragen voor de volgende lichting werkers in deze kerk.

Dit boek is ten dele ontstaan in een vorm van 'groepsarbeid'. Het lukte om een groep betrokkenen in de Laurenskerk rond de tafel te krijgen als kritische meelezers. Hun commentaar was erg onderhoudend en heeft heel wat veranderingen in de tekst tot gevolg gehad. Hen ben ik dus erg dankbaar. In het bijzonder dank ik de kritische blik van Herman Amelink, die elk hoofdstuk met een rood potlood heeft doorgekeken, Elizabeth Poot voor haar architectenblik in de plaatsing van de plaatjes en Peter van Wijk voor zijn fotowerk. En allen die onderweg mijn verhaal over dit boek welwillend en kritisch hebben aangehoord.

Bert Kuipers, Laurenspastor te Rotterdam
26 juni 2018

1. Bert Kuipers, Citykerken werken zo, Veertig jaar Laurenspastoraat in Rotterdam, Narratio 2011.

“Monumentale kerken
gaan **ondanks**
alles een
eeuwigheid
mee”

1. Verwondering

Laten we dit boek beginnen met een ervaring die de lezer zich kan voorstellen: de lezer die ik even aan de hand meeneem door het Rotterdam van nu. Tussen glas, beton en staal staat daar ineens die middeleeuwse kerk. Wat doet dat gebouw hier. Gespaard in het oorlogsgeweld? Herbouwd? Anders in elk geval dan de rest van de stad.

Verwondering!

Verwondering is het begin van kennis én van geloof.² Verwondering en nieuwsgierigheid zijn verwante houdingen. De wereld om je heen is verrassend, onbekend, roept vragen op, huiver misschien, eerbied, vertedering. Misschien voel je je als Alice in Wonderland en wil je wel wat verder op het pad van verwondering en kennisneming.

Zo'n proces is voorstelbaar op alle gebieden van het leven. Zeker ook op het terrein van de religie. Want als er iets vol is van mysterie is het déze wereld. Een kerk met al die spannende dingen die er gebeuren. Onbekende woorden, geheimzinnige rituelen, fascinerende gebruiken, beelden en afbeeldingen, muziek, sfeer, geur - het hoort allemaal bij de voor velen onbekende en intrigerende wereld die religie heet. Of het nu gaat om een tempel in India, een Jezuietenkerk in Rome of de Dorpskerk in Ooltgensplaat.

Kerkgebouwen

Voor iedereen is die verwondering anders. Kerkgebouwen zijn de versteende schil om die religieuze verwondering. Als ik door Rome dwaal en als een honingbij kerk na kerk binnenzweef, herken ik veel van de sfeer, omdat het voor een groot deel mijn wereld is. Maar een Chinees die voor het eerst Europa bezoekt, voelt zich stevig door elkaar geschud door

2. Abraham Joshua Heschel, *God in search of man, a philosophy of Judaism*, New York 1955. Heschel heeft mij vanaf mijn studie begeleid met het open houden van de vraag naar de betekenis van de verwondering.

wat hij overal ziet en meemaakt. Hij weet niet wat hij beleeft als hij op een zondagmorgen over Overflakkee rijdt en in de dorpen het kerkvolk zijn tocht naar de vele diverse kerken ziet maken. Als hij dan ook nog een stuk van een dienst zou meemaken...

Mijn eerste voet in de Laurenskerk

Daarom beginnen we met dit begrip deze bundel, die gaat over het leven in een monumentale stadskerk als de Laurenskerk. Ik had willen beginnen met me voor te stellen hoe een kind zo'n kerk ervaart als het voor het eerst de kerk binnenwandelt. Wat hoog, wat licht, wat ruim, wat anders dan thuis, of op school, of in het winkelcentrum. Met zijn stem beproeft het de akoestiek, je stem blijft lang hangen.

Maar toen bedacht ik: hoe ervoer ik zelf die ruimte toen ik er voor het eerst kwam? Dat was niet in 1996, toen ik beroepen werd als Laurenspastor, maar in 1969, toen ik in Delft ging studeren aan de afdeling Bouwkunde van de Technische Universiteit om architect te worden. Vanuit Utrecht reis je dan over Rotterdam en zo nu en dan stopte ik mijn weekendtas in een kluis, in het toen nog vrij nieuwe Centraal Station, en wandelde de stad in, de stad van de Wederopbouw. Veel lege vlakten waren er nog, waarover hertjes huppelden, of waar het vol stond met geparkeerde auto's. Verderop was de stad al zo'n beetje klaar. Architectuur van de Wederopbouw waarover op college in Delft euforisch werd geoordeeld maar waar ik niet erg warm van werd.

Fonkelnieuw en gotisch

Een beetje weggestopt stond daar de Laurenskerk. De kerk was herbouwd. En het gebouw was op dat moment open. Het rook er nog nieuw, naar kalk, naar nieuw hout en naar vers geknoopt tapijt. Alleen het grote orgel ontbrak nog, maar je kon zien dat het er zou komen. Het oksaal, deftig, marmer, stond al klaar.

Ik kende in die tijd de meeste oude kerken in ons land wel. Het was nog voor de grote restauratiegolf, dus een oude kerk was toen ook echt oud, vervallen en verwaarloosd. Wat was deze kerk hier in Rotterdam nieuw, gaaf, keurig ook, leeg, protestants in elk geval. Maar een droom van helderheid en licht. In die strakke wereld van de jaren zestig was die herbouwde kerk een droom uit een andere wereld.

Een middeleeuwer in de Laurenskerk

Onze middeleeuwse voorgangers moeten in hetzelfde gebouw een nog veel indringender ervaring van 'anders' hebben gehad. Alle ramen waren voorzien van gekleurd glas, waarin alle heiligen uit de hemelse gewesten op je neerkeken. Overal zandstenen beelden, kleurig beschilderd. Kolommen, kolonnetten, kapitelen, alles voorzien van figuren, in kleuren en decoratieve vormen. In elke kapel een altaar met retabel, beelden, tafeltjes, kastjes, paramenten, vlaggen en vanen. Overal in de ruimte mensen in de weer met kaarsen, of geknield voor een altaar. Geroezemoes en in de verte een flard van gezang. Af en toe een stuk orgelspel, en tussen alles door de kreten van handwerkslieden die met hun waren door de kerk sjouwden om een stuk steeg buiten af te snijden.

Bronnen van Verwondering

Om het thema verwondering uit te diepen kun je je terug trekken in de natuur. Met een goede botanische gids kom je een eind om je verwondering over wat we in de schepping vinden uit te werken. Je kunt je ook verdiepen in de menselijke ziel, die van jezelf of die van een ander. In een gebouw als de Laurenskerk krijgt het denken over verwondering voeding door de ontmoeting met de verbeeldingskracht van onze voorouders. Voor hen woonde God in dit gebouw en dat werd gesymboliseerd door de altijd brandende godslamp en de zichtbare aanwezigheid van de restanten van de eucharistie in het sacramentshuis, links van het hoofdaltaar. Dat zij de eerste gelovigen niet waren, ervoeren zij in de afbeelding van al die heiligen, die vaak op kommervolle wijze hun leven hadden geleid en even vaak om hun geloof waren gestorven. Die heiligen waren verkozen door gilden, dus ieders beroep kwam ter sprake in die devotie. Men was vertrouwd geraakt met die afbeeldingen, een vorm van gekanaliseerde of versteende emotie en verwondering.

Bezoekers

Bezoekers in onze kerk voelen zich vaak overdonderd door wat zij vandaag te zien krijgen. De kerk is niet meer zo bont als in de hoge Middeleeuwen, maar ook niet meer zo streng en leeg als direct na de oplevering in 1968. Je kunt zien dat de kerk gebruikt wordt en je ervaart de toevoegingen en aanpassingen in vijftig jaar intensief gebruik. Bezoekers uit eigen land, mensen die de verhalen niet kennen die hier in deze kerk rondgingen, bezoekers uit andere werelden die met hun eigen verhalen

binnenkomen voelen zich net zo vreemd als ik in een voetbalstadion. Het zal niet lukken om met enkele volzinnen hen deelgenoot te maken van de betekenis van het gebouw. Je kunt ze echter wel bij de hand nemen en proberen in te voeren en enigszins deelgenoot te maken van de verwondering.

Wandelend

Hoe vaak heb ik niet met mensen door de kerk gewandeld om hun te vertellen wat er bijzonder is aan dit gebouw en wat het met bezoekers en ons als bewoners doet. Dan vertel ik over die middeleeuwse bouwers en hoe ze ertoe kwamen om dit gebouw op te richten: zo groot, zo rijk, zo doordacht, zoveel indrukwekkender dan hun eigen huisjes aan de Rotte, de Hoogstraat of in een van de talrijke stegen. Hoe ze zich mogelijk voelden toen ze aan een visioen werkten dat ook hun eigen verbeelding te boven ging, maar dat het zo moest.

We wandelen dan, met slechts een paar mensen of een hele groep, uit eigen stad of uit een buitenland, een kerk van elders, of ondernemers uit een nog verder land, langs alle kapellen. Vertellen het verhaal over de verdwenen altaren, over de zeehelden die daarvoor in de plaats kwamen, over Coventry en waarom je wekelijkse kunt bidden voor Peace and Reconciliation.³ We steken een kaarsje aan als een gebed zonder woorden, we lezen de gezichten en gestalten van de heiligenbeelden en proberen hun verdiensten op te sporen. We proeven de taal van Erasmus en de Statenvertaling, snuiven aan de spirituele feesten van Rotterdam. We horen de orgelstemmer het orgel op de juiste toonhoogte brengen voor een concert of een kerkdienst straks. We zien een koster in de weer met een ladder op weg naar iets dat onderhoud vraagt.

Veel van de dingen die je hier kunt zien en horen kun je ook in een museum meekrijgen. Maar hier in deze kerk komen al die belevingen samen. Vanaf de vijftiende eeuw, door de verwoestingen van 1940 heen, tot op de huidige dag.

Over aspecten van die verwondering: wat doet dit gebouw met ons, wat vraagt het aan ons, en wat biedt het ons, gaat dit boek.

3. Zie hoofdstuk 9.

